

ZARAFSHON VOHASI BRONZA DAVRI AHOLISINING DINIY URF-ODATLARI

Axmedjonov Islombek

Yangiariq tuman ixtisoslashtirilgan maktabi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21898369>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Zarafshon vohasi bronza davri aholisining diniy tasavvurlari va marosimiy urf-odatlar arxeologik manbalar asosida tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor Zamonbobo majmuasi materiallari, xususan, dafn marosimlari, qabr inventarlari, sopol idishlar va marosimiy amaliyot bilan bog'liq topilmalarga qaratiladi. Tadqiqotda diniy qarashlarni bevosita arxeologik dalillar asosida talqin qilishning metodologik jihatlari ham hisobga olinadi. Tahlil natijasida bronza davri aholisi dunyoqarashida marhumni dafn etish an'analari, tabiat bilan munosabat va moddiy buyumlarning marosimiy ahamiyati muhim o'rin tutgani ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Zarafshon vohasi, bronza davri, Zamonbobo madaniyati, diniy tasavvurlar, dafn marosimi, arxeologiya, marosim, sopol idishlar.

АННОТАЦИЯ

В статье на основе археологических источников рассматриваются религиозные представления и обрядовые традиции населения Зарафшанского оазиса в эпоху бронзы. Основное внимание уделено материалам комплекса Заманбаба, в частности погребальному обряду, погребальному инвентарю, керамике и предметам, связанным с ритуальной практикой. Учитываются методологические особенности интерпретации религиозных представлений по археологическим данным. Анализ показывает, что в мировоззрении населения эпохи бронзы важное место занимали погребальные традиции, отношение к природе и ритуальное значение материальных предметов.

Ключевые слова: Зарафшанский оазис, бронзовый век, культура Заманбаба, религиозные представления, погребальный обряд, археология, ритуал, керамика.

ABSTRACT

This article analyzes the religious beliefs and ritual traditions of the Bronze Age population of the Zarafshan oasis on the basis of archaeological evidence. Particular attention is paid to the materials of the Zamanbaba complex, including burial practices, grave goods, pottery, and objects associated with ritual activities. The study also considers methodological issues in interpreting religious beliefs through archaeological evidence. The analysis indicates that burial traditions, relations with the natural environment, and the ritual significance of material objects played an important role in the worldview of the Bronze Age population.

Keywords: Zarafshan oasis, Bronze Age, Zamanbaba culture, religious beliefs, burial rite, archaeology, ritual, pottery.

Kirish

Zarafshon vohasi Markaziy Osiyoning qadimgi madaniy markazlaridan biri bo'lib, uning hududida bronza davriga oid ko'plab arxeologik materiallar aniqlangan. Bronza davrida vohada dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik va metallga ishlov berish rivojlangan. Mazkur xo'jalik jarayonlari aholining ijtimoiy hayoti va dunyoqarashining shakllanishi bilan uzviy bog'liq bo'lgan [1; 3].

Diniy tasavvurlarni o'rganishda yozma manbalar cheklanganligi sababli arxeologik topilmalar asosiy manba hisoblanadi. Ayniqsa, qabristonlar, dafn inventarlari, sopol idishlar, metall buyumlar va boshqa moddiy dalillar qadimgi jamoalarning marosimiy hayotini tiklash imkonini beradi [1; 2].

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada tarixiy-qiyosiy, arxeologik-tipologik va manbashunoslik usullaridan foydalanildi. Arxeologik topilmalar ularning topilgan konteksti, funksiyasi va boshqa materiallar bilan o'zaro aloqasi asosida tahlil qilindi. Diniy mazmun haqidagi xulosalarda bevosita dalil va ilmiy taxmin o'rtasidagi farq saqlandi.

Zamonbobo majmuasi bo'yicha avvalgi tadqiqotlar G'ulomov, Islomov, Asqarov, Kuzmina va boshqa tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan [1; 2; 3]. Keyingi tadqiqotlarda ham Zamonbobo qabristonining dafn marosimi va xronologik masalalariga e'tibor qaratilgan [4].

Dafn marosimlari va ajdodlarga munosabat

Zarafshonning quyi oqimidagi Zamonbobo majmuasi bronza davri madaniyatini o'rganishda muhim arxeologik manba hisoblanadi. Qabriston materiallari aholining marhumlarni dafn etish an'analarini o'rganish imkonini beradi [1; 2].

Qabrlar tarkibidan sopol idishlar, munchoqlar, tosh va metall buyumlarning topilishi marhum bilan birga ma'lum ashyolarni qo'yish odati mavjud bo'lganini ko'rsatadi [2; 3]. Bunday amaliyot marhumning o'limdan keyingi mavjudligi haqidagi tasavvurlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, har bir qabr buyumini faqat diniy maqsad bilan izohlash to'g'ri emas; uning funksiyasi arxeologik kontekst asosida baholanishi lozim.

Dafn marosimlaridagi o'ziga xosliklar jamoaning ijtimoiy tuzilishi, yosh va jins farqlari yoki marhumning jamoadagi mavqei bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin [2; 4].

Tabiat va olovga munosabat

Bronza davri aholisi hayoti tabiiy muhitga kuchli darajada bog'liq bo'lgan. Dehqonchilikda suv va unumdor yer, chorvachilikda esa yaylov va iqlim muhim ahamiyat kasb etgan. Shu sababli tabiat hodisalari qadimgi aholining dunyoqarashida muhim o'rin egallagan.

Olov kundalik turmush va metallurgiyada muhim vosita bo'lgan. Biroq uning amaliy qo'llanishini avtomatik tarzda diniy kult sifatida talqin qilish mumkin emas. Olov bilan bog'liq diniy tasavvurlarni aniqlash uchun maxsus marosimiy kontekstga ega arxeologik dalillar zarur.

Hayvonlar bilan bog'liq tasavvurlar

Bronza davrida chorvachilik muhim xo'jalik tarmoqlaridan biri bo'lgan. Hayvonlarning xo'jalikdagi ahamiyati ularning ramziy tasavvurlarda ham aks etgan bo'lishi mumkin. Biroq hayvon suyaklari yoki tasvirlarining mavjudligi o'z-o'zidan diniy kult mavjudligini isbotlamaydi. Bunday xulosa uchun topilmaning joylashuvi, takroriyligi va marosimiy konteksti hisobga olinishi kerak.

Sopol buyumlarning marosimiy ahamiyati

Sopol idishlar bronza davri yodgorliklarining asosiy moddiy manbalaridan biridir. Zamonbobo qabristonidan sopol idishlarning topilishi ularning dafn marosimlarida ham muayyan vazifani bajarganini ko'rsatadi [2].

Idishlarning shakli, bezagi va qabrda joylashtirilishi qadimgi jamoalarning marosimiy amaliyotini o'rganishda muhimdir. Biroq bezaklarning ramziy yoki diniy ma'nosini aniqlashda ularni boshqa arxeologik materiallar bilan qiyoslash talab etiladi.

Natijalar va muhokama

Tahlil shuni ko'rsatadiki, Zarafshon vohasi bronza davri aholisi diniy tasavvurlarini o'rganishda eng ishonchli manbalardan biri dafn marosimlari hisoblanadi. Qabrlarning tuzilishi va inventarlari marhumga bo'lgan munosabatni, ehtimoliy narigi dunyo tasavvurlarini va jamoaviy marosimlarni o'rganish imkonini beradi [1; 2; 4].

Shuningdek, tabiat, hayvonot olami va olovning kundalik hayotdagi ahamiyati qadimgi dunyoqarashni shakllantirgan omillar sifatida qaralishi mumkin. Biroq diniy mazmunni belgilashda arxeologik dalillarning kontekstual tahlili asosiy mezon bo'lishi lozim.

Xulosa

Zarafshon vohasi bronza davri aholisining diniy urf-odatlarini ularning xo'jalik faoliyati, tabiat bilan munosabati va jamoaviy hayoti bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Zamonbobo majmuasi materiallari, ayniqsa dafn marosimlari va qabr inventarlari qadimgi aholining ma'naviy dunyosini o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

Qabrga sopol idishlar, bezaklar va boshqa buyumlarning qo'yilishi marhumga nisbatan muayyan marosimiy munosabat mavjud bo'lganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, arxeologik materiallarni diniy mazmunda talqin qilishda ehtiyotkorlik va kontekstual yondashuv zarur. Kelgusida yangi arxeologik topilmalar va zamonaviy tahlil usullari Zarafshon vohasi bronza davri aholisining diniy dunyoqarashini yanada chuqurroq yoritish imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. G'ulomov Ya.G., Islomov U., Asqarov A.A. Pervobytnaya kul'tura i vozniknovenie oroshaemogo zemledeliya v nizov'yakh Zarafshana. – Tashkent: Fan, 1966.
2. Kuzmina E.E. Mogil'nik Zaman-Baba // Sovetskaya etnografiya. – 1958. – № 2.
3. Asqarov A.A. Kul'tura Zamanbaba v nizov'yakh Zarafshana // Obshchestvennye nauki v Uzbekistane. – 1962. – № 11. – S. 59–65.
4. Kutimov Yu.G. Stepnye elementy v pogrebal'nom obryade mogil'nika Zamanbaba (k voprosu o proiskhozhdenii i khronologii zamanbabinskoy kul'tury epokhi bronzy Sredney Azii) // Arkheologicheskie vesti. – 2026. – № 12.
5. Masson V.M. Kul'tura Zaman-Baba // Srednyaya Aziya v epokhu kamnya i bronzy. – M.; L.: Nauka, 1966.